

**NADIA
URBINATI**
ZNETVOŘENÁ
DEMOKRACIE:
MÍNĚNÍ, PRAVDA
A LID

Znetvořená demokracie:

mínění, pravda a lid

Nadia Urbinati

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
Praha 2018
www.karolinum.cz
Redakce Anežka Hozmanová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba Nakladatelství Karolinum
První české vydání

Copyright © 2014 by the President and Fellows
of Harvard College
Published by arrangement with Harvard University Press

© Univerzita Karlova, 2018
© Harvard University Press, 2018
Translation © Jan Bíba, 2018
Epilogue © Jan Bíba, 2018

ISBN 978-80-246-3661-0
ISBN 978-80-246-3677-1 (pdf)

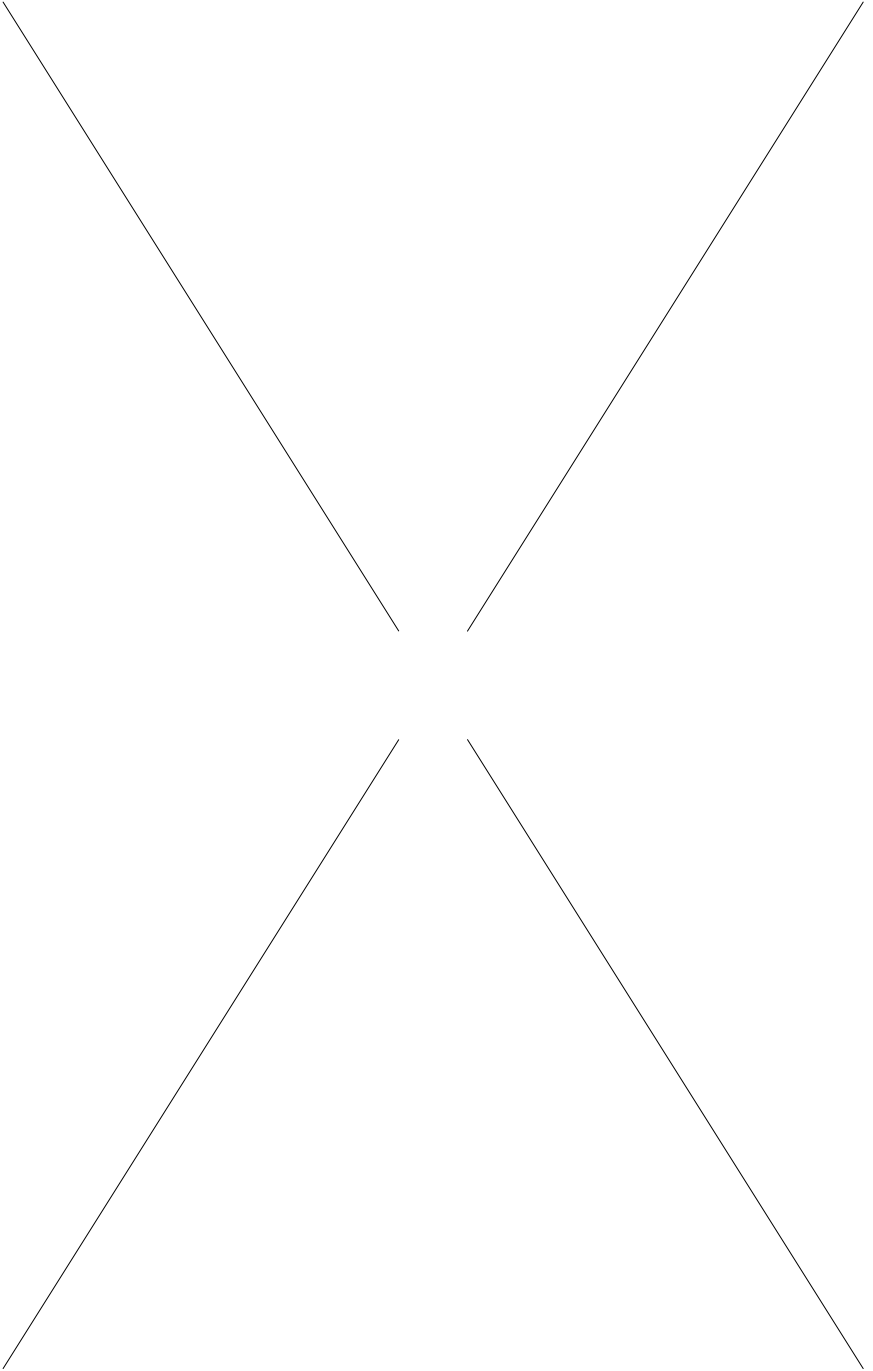
Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Mým studentům

OBSAH

9	PODĚKOVÁNÍ
11	ÚVOD
29	KAPITOLA PRVNÍ Demokratická diarchie
113	KAPITOLA DRUHÁ Nepolitická demokracie
175	KAPITOLA TŘETÍ Moc populismu
229	KAPITOLA ČTVRTÁ Plebiscit publika a politika pasivity
301	ZÁVĚR
317	DOSLOV Reprezentace a krize demokracie (Jan Bíba)
327	POZNÁMKA PŘEKLADATELE
329	REJSTŘÍK JMENNÝ
333	REJSTŘÍK VĚCNÝ

PODĚKOVÁNÍ

Tuto knihu jsem napsala v měsících, které byly svědky impozantních změn v západních společnostech a demokraciích, v době, kdy druhá velká ekonomická deprese rozmetala na prach triumfalistické sny o nekonečném ekonomickém růstu pro všechny a kdy ratingové agentury zpochybnily schopnost volených parlamentů a demokratických procedur přijímat kompetentní a rychlá rozhodnutí. Nárůst ekonomické nerovnosti a eskalace mocenských politických ambicí bohatých, které se prokazují buď předáním moci do rukou technokracie, anebo populistickou rétorikou či plebiscitářským konsenzem, jsou fenomény zpochybňující dnešní demokratický systém, kterým se chce tato kniha věnovat. Je pokračováním mé předcházející práce o reprezentativní demokracii a odhaluje a kriticky prozkoumává některé z nejviditelnějších metamorfóz současné demokracie.

Největší dík náleží mým studentům na Columbia University a Scuola Superiore Sant'Anna di Pisa, jimž je tato kniha věnována. Zvláštní poděkování náleží některým z nich, především Ianu Zuckermanovi, Lukeovi MacInnisovi, Marii Paule Saffonové, Carlu Invernizzi Accettimu, Alexanderu Gourevitchovi, Giulii Oskianiové a Davidu Ragazzoni. Tito pročítali části knihy v době, kdy byla stále rukopisem, a vášnivě se mnou diskutovali její hlavní témata a nutili mě k hlubšímu porozumění demokracii jako diarchii *procedur a doxa*. Měla jsem také možnost diskutovat jednotlivé kapitoly knihy na Center for Human Values Princetonské univerzity a jejich workshopu o populismu, na Oxford University, University of Louvain, Northwestern University, Collegio Moncalieri di Torino, Università di Bologna, Università Bocconi a Università degli Studi di Bicocca Milano, na 36. výročním setkání Anpocs, Brazílie, na The Straus Institute na NYU Law School a na Centre de Recherches Politiques at Sciences Po, Paříž. Všem účastníkům těchto seminářů, přednášek a sympozií děkuji za jejich komentáře. Mé upřímné poděkování patří Juanovi González Bertomeu, Janu-Werneru Müllerovi, Michele Battiniové, Terenci Ballovi, Stevenu Lukesovi, Danielle Allenové, Marii Salvatiové, Nancy Rosenblumové, Johnu McCormickovi, Gilovi Delannoi, Pierreu Rosanvallonovi a Salvatorovi Veca; diskuse o konkrétních tématech, které jsem s nimi vedla v různých stadiích přípravy knihy, byly velmi přínosné a nedoceníitelné. Nakonec dlužím poděkování anonymním recenzentům z Harvard University Press, jejichž návrhy a kritické komentáře se staly vynikajícím vodítkem pro konečnou revizi rukopisu.

ÚVOD

Figura je tvar, který je jasně identifikovatelný, složený z pozorovatelných vlastností a uspořádání charakteristických rysů konkrétní osoby umožňujících její rozpoznání. Každý z nás má svůj fenotyp, díky němuž nás ostatní mohou rozpoznat. Naše figura je pro nás tak důležitá proto, že rysy, z nichž je složena, činí náš vzhled jedinečným, odlišným od ostatních. V této knize užívám analogii s figurou těla, abych prozkoumala některá znetvoření současné demokracie. Analogie „těla“ je v politickém myšlení stejně stará jako úvahy o politice. Teorie politické legitimacy se vyvíjely jako teorie podstaty politického těla či tělesa, podstaty toho, co jej činí politickým. Například Jean-Jacques Rousseau ve svém slavném argumentu tvrdil, že když občané dodržují zákony, které sami nevytvořili, systém, ve kterém žijí, není politický, navzdory tomu, že jej tak mohou nazývat, protože podstatou vytvářející politické těleso je svrchovaná

vůle občanů. Ve svých úvahách se však tímto modelem neřídím. Nebudu zkoumat podstatu politické suverenity. Místo toho budu chápat „figuru“ a pozorovatelné uspořádání jako něco, co vystihuje politický řád, jako fenotyp, díky němuž rozpoznáváme odlišnost jednoho politického systému od ostatních. Režim, který je tyranský, má určitou figuru nebo jsou pro něj charakteristické určité rysy – například neexistence pravidelných voleb, dělby moci či listiny práv, které umožňují pozorovateli být si vcelku jist jeho povahou. Stejně tak má demokratická společnost určité rysy, které náležejí pouze jí, a umožňují ji tak rozpoznat z vnějšku. Ve vztahu k figuře, kterou demokracie ukazuje světu, odhaluji některá její znetvoření. V tom spočívá význam analogie, kterou v této knize užívám. V první kapitole se věnuji základním rysům, které dohromady tvoří demokratickou figuru – procedury a instituce a veřejné fórum mínění. V následujících kapitolách odhalím a prozkoumám některá znetvoření, která sice nemění formu vlády, ale mohou být chápána jako významné změny v tom, co je z demokracie viditelné z venku. Výraz „znetvoření“ v sobě nezahrnuje jenom popis, ale i negativní hodnocení. Tři znetvoření, kterými se budu zabývat v této knize, jsou znepokojujícími mutacemi demokratické figury. Cílem odhalování a analýzy těchto znetvoření je varovat před nimi čtenáře a přimět je k tomu, aby se je pokusili napravit. V závěru proto předkládám některé návrhy na zákonné inovace.

Ústředním bodem analýzy, kterou navrhuji, je pojetí demokracie jako vlády na základě mínění. Jak se pokusím vysvětlit v první kapitole, toto pojetí spočívá především na předpokladu demokracie jako *diarchickém systému*, v němž se „vůle“ (vůlí míním volební právo a procedury a instituce, kterými se řídí přijímání autoritativních rozhodnutí) a „mínění“ (tj. sférou mimoinstitucionálních politických mínění) vzájemně ovlivňují a spolupracují, aniž by docházelo k jejich splynutí.¹ Společnosti, v nichž žijeme, nejsou demokratické jenom na základě toho, že v nich jsou svobodné volby a více soupeřících politických stran, ale také proto, že umožňují efektivní politické soupeření a debatu mezi odlišnými a soupeřícími stanovisky, protože přislíbily, že volby a fórum mínění učiní z institucí

1 Bernard Manin tuto myšlenku vyložil prostřednictvím prostorové metafory rozdělení mezi „vyšší“ a „nižší“ vůlí. Srovnej *The Principles of Representative Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), s. 205. Pojetí diarchie, který nabízím, je podobné v otázce oddělení, vyhýbá se však odkazům na hierarchické uspořádání.

sídlo legitimní moci a předmět kontroly a prověřování. Konceptualizace reprezentativní demokracie jako diarchie je založena na dvou předpokladech: že „vůle“ a „mínění“ jsou dvě formy moci, kterými disponují svrchovaní občané, a že tyto moci jsou odlišné a měly by zůstat oddělené, ale zároveň je nutné, aby mezi nimi docházelo k neustálé komunikaci. Na základě tohoto předpokladu nabízím teoretické a kritické zhodnocení tří rozličných přístupů, které se s cílem vyrovnat se s neuspokojivým fungováním demokratických procedur nedávno objevily v současných demokratických zemích a byly také teoreticky propracovány: s epistemickým a nepolitickým pokřivením deliberace a s reakcí na reprezentativní demokracii, kterou představují populismus a plebiscitarismus publika. I když jsou epistemické pohledy, populismus a plebiscitarismus publika velmi odlišné, všechny v sobě obsahují pojetí fóra mínění, které je nejenom jednostranné, ale i nevraživé k diarchické konfiguraci demokracie.

Mělo by být zřejmé, že nespokojenost s demokracií je součástí demokratické historie, že se v demokratických společnostech bude neustále znovuobjevovat a že právo na svobodu vyjadřování a sdružování ji učiní veřejnou a autentickou. Demosthenes tak mohl vylíčit Athény jako město, které umožňovalo svým občanům vyzdvihoval spartskou ústavu nad athénskou, Niccolò Machiavelli oponoval svým kritikům tím, že lidová vláda umožňuje každému „svobodně hanit lid“, a Alexander Meiklejohn v průběhu studené války tvrdil, že Spojené státy by měly umožnit svým komunistickým kritikům se svobodně vyjadřovat, protože „obávat se myšlenek, jakékoli myšlenky, znamená být nezpůsobilým k vládě sobě samému“.² Tolerance a svoboda vyjadřování umožnily, aby se athénská demokracie vyvinula spolu se svými „nepřáteli“, oligarchy, což prokazuje liberální charakter athénské společnosti, jež neupírala svobodu vyjadřování ani svým kritikům a cizincům, jak to vyjádřila Eurípidova Faidra, která si přála, ať její děti „volně a svobodně dál žijí v Athénách“.³ Odpůr-

2 Demosthenes: Řeči na sněmu (Praha: Arista, 2002); Niccolò Machiavelli: *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (Torino: Einaudi, 1970), s. 58; Alexander Meiklejohn: „Free Speech and Its Relation to Self-Government“, in *Political Freedom: The Constitutional Power of the People* (New York: Harper, 1960), s. 27.

3 Platon se domníval, že v Athénách panovala „největší volnost slova“ z celého Řecka; Platon: *Gorgias* (Praha: OIKOYMENH, 2000), s. 461e; Euripides: „Hippolytos“, přeložil Rudolf Mertlík, in *Hippolytos a jiné tragédie* (Praha: Svoboda, 1986), s. 52. Srovnej Josiah Ober: *Athenian Legacies: Essays on the Politics of Going on Together* (Princeton, NJ: Princeton University Press,

cům demokracie se však v moderních demokraciích, jejichž svobody jsou ochraňovány listinami práv a psanými ústavami, podařilo tento proces stabilizace v posledních dvou a půl stoletích narušit, a v některých případech dokonce zastavit. Ovšem s koncem studené války si tato forma vlády získala globální uznání. Demokracie dnes nemá legitimního soupeře: bylo by obtížné odmítnout ji ve jménu vlády, která by více respektovala občanské a politické svobody.

Skutečnost, že demokracie je na této planetě téměř osamocena, ji však nečiní nezranitelnou. Řada politických teoretiků nedávno poukázala na dva souběžné fenomény, které zavdávají příčinu obavám: na jedné straně se jedná o privatizaci a koncentraci moci ve sféře formování politického mínění, na straně druhé jde o nárůst demagogických a polarizovaných forem konsenzu, které štěpí politickou arénu na frakce a nepřátelské skupiny. V tomto případě se však nejedná o nepředvídatelné jevy, ale o známky přeměny veřejnosti v masových demokraciích, která byla způsobena tak odlišnými fenomény, jakými jsou rozpad legitimacy politických stran coby hlavních kanálů reprezentace nebo nárůst ekonomické nerovnosti. Oba fenomény mají přímý dopad na distribuci příležitostí mít v politice „hlas“ a vliv.

John Stuart Mill se v polovině 19. století domníval, že noviny by mohly být schopné obnovit ve velkých společnostech jistý druh bezprostřednosti a blízkosti v celonárodní konverzaci, kterým se těšily antické republiky díky tomu, že se jejich občané setkávali společně na jednom shromáždění, protože na sebe mohli vzájemně reagovat na agoře nebo na fóru. Mill se domníval, že moderní komunikační prostředky by mohly vytvořit nehmotné fórum mínění tím, že by na veřejné aréně předkládaly záležitosti všeobecného zájmu a vystavovaly politiky a instituce posouzení veřejnosti spisovatelů a čtenářů.⁴ Pluralismus zdrojů informací by odrá-

2005), obzvláště s. 4, 99; Robert W. Wallace: „The Power to Speak - and Not to Listen - in Ancient Athens“, in Ineke Sluiter - Ralph M. Rosen (ed.): *Free Speech in Classical Antiquity* (Leiden: Brill 2004), s. 221-204.

4 John Stuart Mill: *Considerations on Representative Government*, ed. John M. Robson (Toronto: University of Toronto Press, 1977), in *The Collected Works* 19: 432. „Díky rozhlasovému vysílání,“ tvrdil Lindley v roce 1929, „se celý svět může v určitém ohledu stát veřejným mítinkem. [...] A dlouho před tím, než bylo vynalezeno rádio, dovedné zpravodajství a levný tisk dosáhly něčeho podobného. Přeměnily reprezentativní shromáždění na platformu veřejného mítinku, na němž lidé mluvili sami k sobě pouze částečně, ale o to víc k neviditelné veřejnosti.“ A. D. Lindsay: *The Essentials of Democracy*, 2. vyd. (London: Oxford University Press, 1930), s. 24.

žel pluralismus idejí a zájmů a obě formy pluralismu by se staly cennými překážkami proti nárůstu tyranské formy moci, která vychází z veřejného mínění. Jürgen Habermas tak století po Millovi mohl prohlásit veřejné fórum za základní předpoklad demokracie, ovšem za předpokladu, že zůstává veřejným, pluralistickým a autonomním ve vztahu k soukromým zájmům všeho druhu. A již v roce 1962 předvídavě vylíčil aklamační styl, který může znetvořit veřejnost v masové demokracii.⁵

Mým hlavním zájmem v této knize je mínění, nikoli „vůle“; budu se zabývat otázkami, které mají svůj původ v oblasti mínění, ačkoli již ne (nebo toliko ne) v té podobě, která by kladla základní otázku, „jak ochraňovat svobodu vyjadřování před státní mocí“. Mým tématem je místo toho otázka, jak může veřejné fórum mínění zůstat veřejným dobrem a hrát svou kognitivní, kritickou a monitorující roli v situaci, kdy informační průmysl, který tak radikálně ovlivňuje politiku „v různých částech světa, je vlastněn relativně malým počtem soukromých jednotlivců“.⁶ Někteří teoretici tvrdí, že na politické aréně, na níž je televizní moc tak silným aktérem a převládá „naladění ve prospěch aklamace“, by rozptýlené vlastnictví médií mohlo být schopné zabránit „efektu Berlusconi“,⁷ tj. plebiscitnímu znetvoření, které mě inspirovalo k napsání této knihy.⁸ Ovšem jiní teoretici vyjádřili obavu, že rozptýlení informací není samo o sobě dostatečnou podmínkou omezení homogenity. Internet umožňuje úžasný rozptyl informací, ale vede také k seskupení milionů okolo stanovisek, která, jak si všiml Cass Sunstein, jsou stvrzována opakováním a repro-

5 Jürgen Habermas: *Strukturální přeměna veřejnosti: Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*, přeložili Josef Velek a Alena Bakešová (Praha: FILOSOFIA, 2000), obzvláště strany 319–332.

6 John Dunn: *Democracy: A History* (New York: Atlantic Monthly Press, 2005), s. 175; a Giovanni Sartori: *Srovnávací ústavní inženýrství* (Praha: Slon, 2011), s. 154–156. Totéž platí obecně i pro komunikační sítě, které jsou většinou vlastněny a řízeny globálními multimediálními korporátními sítěmi, a navzdory tomu, že státy jsou součástí těchto sítí, „jádro globální komunikační sítě je spojeno s finančními investory a trhy a je na nich závislé“. Manuel Castells: *Communication Power* (Oxford: Oxford University Press, 2009), s. 424.

7 C. Edwin Baker: *Media Concentration and Democracy: Why Ownership Matters* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 18.

8 Skutečnost, že Silvio Berlusconi již není předsedou vlády, nečiní moji původní inspiraci zbytečnou, neboť to, že byl schopen získat takové vlivné postavení prostřednictvím fóra, ukazuje, že tento problém v reprezentativní demokracii skutečně existuje. Jeho jádro spočívá ve způsobu, jakým je mínění organizováno, vytvářeno a vyjadřováno. Fenomén Berlusconi je interní součástí diarchické struktury demokracie a, jak tvrdím v této knize, představuje pro ni „vnitřní“ výzvu.

dukují a radikalizují staré předsudky a frakční loajality.⁹ Rozstřel informací online, ještě více než koncentrace vlastnictví médií, vede občany k militantnímu sektářství a vzniku do sebe uzavřených a homogenních nik podobně smýšlejících militantů. Pokles volební účasti a fragmentace veřejnosti jsou vzájemně propojené fenomény, které by měly být chápány jako ukazatele metamorfóz reprezentativní demokracie, nebo jako výzvy problematizující její diarchickou povahu, jako výzvy vycházející z reprezentativní demokracie samotné. V rámci tohoto současného scénáře, který v různé míře náleží všem konsolidovaným demokraciím, předkládám teoretickou analýzu tří forem znetvoření demokratické politiky – epistemické, populistické a plebiscitní –, a to buď jako reakci na skutečnost, že demokracie je vláda mínění a prostřednictvím mínění, nebo jako instrumentální zneužití této skutečnosti.

V minulých desetiletích se populistické a plebiscitní formy demokracie objevovaly především v nekonsolidovaných demokratických státech, například v Latinské Americe či v postsovětském Rusku. V nedávné době se ovšem objevily i v konsolidovaných či západních demokraciích. V některých evropských zemích jsme byli svědky jak forem plebiscitní identifikace s propagovanými vůdci, jejichž popularita způsobovala, že se zdáli být charismatickými a přímo autorizováni svým publikem, tak různých populistických nároků, které tvrdily, že reprezentují veškerý lid nebo pravý význam národních hodnot a historie. Někteří badatelé proto, aby pochopili tuto novou podobu populistické politiky v *mediokratickém* stylu, vytvořili pojem „videokracie“.¹⁰ Další se vyjadřovali skepticky k demokratickému významu internetu a poukazovali na „sociální kaskádu“ a „skupinovou polarizaci“ jako na dva odlišné, ale přesto se překrývající procesy, které demokracie nemůže omezit, aniž by zároveň došlo k omezení svobody vyjadřování a komunikace.¹¹ A konečně, další navrhovali, aby se demokracie sama depolitizovala tím, že by vyprázdnila roli zákonodárství (parlamentu a voleb) a stejně tak médií, a místo toho aby zvýšila epistemické užití deliberativních procedur, jejichž cílem byla při-

9 Cass R. Sunstein: *Infotopia: How Many Minds Produce Knowledge* (Oxford: Oxford University Press, 2006), s. 5–19.

10 Giovanni Sartori: *Homo videns: Televisione e post-pensiero* (Roma-Bari: Laterza, 1997).

11 Cass R. Sunstein: *On Rumors: How Falsehoods Spread, Why We Believe Them, What Can Be Done* (New York: Farrar, Strauss and Giroux, 2009).

prava nebo podpora nepolitických, méně stranických a kompetentnějších rozhodnutí.¹² Fenomény, nad kterými tito autoři nařikají, představují specifické a jedinečné výzvy v porovnání s dřívějšími narušeními demokracie a vyžadují, abychom revidovali moc a roli fóra mínění. Úkol demokratických společností by měl nyní spočívat v tom, že budou navrhopvat legální a kulturní strategie, které budou omezovat nebezpečí demagogie v době, kdy se „demagogie stala vědou“, aniž by přitom omezovaly svobodu a aniž by zahlazovaly politickou povahu deliberace a procedurální a reprezentativní uspořádání demokracie.¹³ Na závěr navrhu několik obecných principů pro strategie, které jsou konzistentní s demokratickou diarchií.

Epistemická teorie usiluje o to přivést do demokratické politiky racionalitu a vědění, a tím změnit její podstatu založenou na mínění. Současný mýtus vlády odborníků (expertů ve finančních otázkách) v evropských zemích a pohrdavý přístup k parlamentní politice, který je jeho důsledkem, je výmluvným příkladem této epistemické metamorfózy. Jak se pokusím objasnit v druhé kapitole, nedávný rozvoj epistemických přístupů a praktik svědčí o konfliktním vztahu mezi *doxa* a *epistémé*. Hájení pravdy proti mínění vede k jednostrannému chápání veřejnosti jako procesu osvětlení, který by měl očistit politiku od ideologického soupeření. Epistemické pokřivení veřejnosti by navzdory tomu, že je vedeno vznešenými důvody, a navzdory tomu, že propůjčuje davu rozumnost, vedlo k deformaci specifické demokratické kakofonie a pravděpodobnosti, které jsou zásadní pro naše užívání politické svobody. Populismus naopak představuje všepolitickou transformaci fóra mínění, která odmítá demokratickou diarchii. Ve třetí kapitole popisují, jak populismus posiluje polarizaci a simplifikaci sociálních zájmů a politických idejí, a užívá tak svět mínění a kritického zhodnocení jako pouhý nástroj pro dosažení jednoty lidu nad jeho jednotlivými částmi a proti nim. Konečně, plebiscitní demokracie ponechává veřejnosti především estetickou funkci, a ačkoli neodmítá demokratickou diarchii, omezuje roli fóra na budování autority vůdce. Ve čtvrté kapitole ukážu, jak vizuální povaha mediální komunikace a informování usnadňuje tento fenomén voyerismu publika, v němž je hlavním cílem vystavení života vůdce na veřejnosti spíše

12 Toto pojetí budu rozebírat ve druhé kapitole.

13 Bruce Ackerman: *The Decline and Fall of the American Republic* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010), s. 26.

podnícení požitku diváka než kontrola nebo dozor. Být „lidu na očích“¹⁴ vede k estetické transformaci veřejnosti, která má závažné dopady na reprezentativní demokracii, protože vede ke změně v pojetí občanství a politické participace.

Skutečnost, že reprezentativní demokracie je vláda založená na základě mínění, znamená, že občané participují prostřednictvím voleb na vládu tím, že ví a vidí, co dělá vláda, a tím, že navrhují alternativní způsoby jednání. Veřejné fórum mínění znamená, že státní moc je otevřená návrhům a prověření a je vskutku veřejnou jak proto, že zákon vyžaduje, aby státní moc byla vykonávána lidu na očích (to znamená podle norem a byla přístupná prověření justicí i tiskem), tak proto, že ji nikdo nemá ve vlastnictví, neboť jmenování na základě voleb znamená, že svrchovaná moc ztratila své konkrétní místo, ztělesnění a držení. Ve světle tohoto pohledu nacházím tři odlišné role, které *doxa* může zaujímat na veřejném fóru moderní demokracie: kognitivní, politickou a estetickou. Ve vztahu k nim je možné určit formy znetvoření – bylo by však přiměřenější říct „radikalizace“, protože spočívají v přehánění či zdůrazňování vždy jedné z vlastností diarchického řádu. Tímto způsobem navrhuji interpretovat epistemické, populistické a plebiscitní znetvoření: jsou možnými radikalizacemi jedné ze tří rolí fóra mínění, které vycházejí z vnitřku reprezentativní demokracie jako její interní hranice. Ačkoli tyto změny neusilují o změnu režimu, protože nezpochybňují „vůli“ nebo demokratický systém, viditelným způsobem proměňují vnější figuru demokracie.¹⁵

Politici filozofové chápou reprezentativní demokracii z perspektivy rizika demagogie, které je obsaženo v příliš stranickém politickém úsudku. Poukazují na stranické pokřivení politických témat, které podporuje volební soupeření, a tvrdí, že snížení významu demokratických procedur, jako jsou volby reprezentantů a referenda, by emancipovalo demokracii od demagogie, kterou politická mínění nevyhnutelně vytvářejí. Depolitizace demokracie rozšířením oblasti nestranných rozhodnutí v některých

14 Tento výraz jsem si vypůjčila z díla, které budu rozsáhle komentovat ve třetí kapitole: Jeffrey Edward Green: *The Eyes of the People: Democracy in the Age of Spectatorship* (Oxford: Oxford University Press, 2010).

15 Klaus Eder v habermasovské tradici navrhl zajímavou analýzu každého z těchto tří aspektů veřejnosti v „The Transformations of the Public Sphere and Their Impact on Democratization“ in Alessandro Pizzorno (ed.): *La democrazia di fronte allo Stato: Una discussione sulle difficoltà della politica moderna* (Milano: Feltrinelli, 2010), s. 247–279.

zásadních tématech, jako je například státní rozpočet, prostřednictvím soudů, expertních komisí, deliberativních skupin a nepolitických autorit je odpovědí, kterou nabízí tím, co navrhuji nazvat *demokratickým platonismem* nebo filozofickým přivlastněním si demokracie, které je nejradikálnější a nejhouževnatější výzvou demokracii, i když vznášenou v jejím jméně. Zdá se, že epistemická a nepolitická řešení ztotožňují demokracii s populismem, když předpokládají, že politické formy dosahování konsenzu vylučují nestranné vědění. Předvídatelným závěrem této diagnózy je to, že omezování populismu by vyžadovalo modifikaci demokratické figury nebo odstranění „neřesti“ stranickosti, kterou volební soutěžení a reprezentativní instituce nevyhnutelně vytvářejí. Terčem je zde *doxa*. Ovšem pozměňování demokracie zrušením její politické povahy tím, že bychom z ní učinili proces pro dosažení „správných výsledků“,¹⁶ a nikoli pouze výsledků, které jsou procedurálně a ústavně platné, znamená mnohem více omezování než zachraňování demokracie. Legitimní obavy z demagogie se zde proměňují na řešení, která pokud by byla zavedena, by změnila povahu demokratické politiky založené na mínění, a vlastně by tak demokracii znetvořila. To je podstata toho, co navrhuji nazývat demokratickým platonismem, nebo přetrváváním mýtu krále-filozofa, tentokrát převlečeného do kolektivního a rovnostářského hávu. Dav složený z lidí, kteří na základě určitých dat a deliberativních procedur dosáhnou správného výsledku, ještě není demokratickým shromážděním navzdory tomu, že toto shromáždění může být rovnostářské. Rovnost v něčem, dokonce i tehdy, když toto „něco“ je relevantní tak jako v případě vědění, nemá nic společného s demokracií či politickou rovností.¹⁷

Na druhé straně spektra, populismus a plebiscitarismus navrhuji neméně radikální změnu tvaru demokratické figury, když chápou sféru

16 David Estlund: *Democratic Authority: A Philosophical Framework* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007), kap. 1.

17 Ráda bych na epistemické egalitáře vztáhla slova, která užíval Kelsen ke kritice socialistic-
kých egalitářů: „Požadavek univerzální, a tudíž rovné svobody vyžaduje univerzální, a tudíž rovnou, participaci na vládě [...]. Pokud ovšem idea rovnosti označuje cokoli jiného než formální rovnost ve vztahu ke svobodě (tj. politické participaci), nemá tato idea nic společného s demokracií. To může být nejzřetelněji spatřováno ve skutečnosti, že nikoli politická a formální, ale materiální a ekonomická rovnost všech může být stejně tak dobře - pokud ne ještě lépe - realizována v autokraticko-diktátorských podobách státu, stejně tak jako může být realizována v demokratické formě státu.“ Hans Kelsen: *Vom Wesen und Wert der Demokratie* (Tübingen: Mohr, 1929), s. 86.

veřejného a politického mínění jako půdu, která má být dobyta pod vedením obratných vůdců, komplexních ideologií a za podpory davu diváků. Na rozdíl od teorie a praxe reprezentativní a ústavní demokracie mínění není v těchto případech mocí, která má poskytnout hlas požadavkům občanů, monitorovat instituce či navrhnout alternativní politické agendy. Jak ještě uvidíme, populismus a plebiscitarismus nejsou totožné fenomény. Překrývají se však v ostré kritice zprostředkujících institucí, jako jsou politické strany a parlament, a v tom, že podporují personalistické formy reprezentace a volání po silné exekutivní moci. Ačkoliv populismus a plebiscitarismus tvrdí, že jejich cílem je přinést politiku k lidem a lid do politiky, činí z veřejného mínění hru slov a obrazů, která proměňuje politiku na proces vertikalizace.

Ve všech těchto případech se otázka toho, že demokracie je založena na mínění, ukazuje jako velmi významná. Tyto interpretace nabízejí tři odlišné podoby vztahu k *doxa*, které mohou být užity jako vodítka pro pochopení způsobů, jakým konstruují demokracii. Zatímco platonská či epistemická teorie usiluje o to vypudit *doxa* z demokratické politiky a učinit z ní diarchii vůle a rozumu, populismus využívá *doxa* jako aktivní strategii hegemonické unifikace lidu, která, jak tvrdí, je totožná s vůlí suveréna; plebiscitarismus sice uznává diarchický systém a odděluje moment voleb od mínění, ale chápe *doxa* jako odborníky pečlivě vypracované obrazy, na něž lid pouze reaguje. Epistemické, populistické a plebiscitářské řešení, i když každé z jiných důvodů a na základě jiných plánů, vedou k znetvoření demokracie tím, že zasahují do podstaty, role a užití jedné ze dvou demokratických mocí: fóra mínění. Všechny se navíc pokoušejí významně revidovat nebo vyřadit procedurální povahu demokracie, na níž diarchická figura spočívá.

Nakonec bych řekla, že v současné demokratické teorii a praxi proti sobě stojí dvě odlišná pojetí demokracie: první, které chápe proceduralismus jako nejlepší normativní obranu demokracie, pojetí, které demokracii ve skutečnosti ztotožňuje s figurou reprezentativní demokracie, protože zachovává úctu k diarchické povaze demokratické vlády. A druhé pojetí, které chápe deliberativní procedury a politické soupeření jako pouze instrumentální ve vztahu k cíli, který je překračuje ve jménu pravdy, konstrukce hegemonického lidu nebo vzniku okulárního občanství. Ač jsou epistemické, populistické a plebiscitářské představy v mno-

hém odlišné, jsou všechny zrcadlovými obrazy, které se sbíhají v pojetí, jež popírá normativní charakter demokratických politických procedur a podoby, kterou na sebe tyto procedury berou v reprezentativní demokracii. Cílem jejich kritiky je rekonstrukce demokratické autority buď pod záštitou procesu rozhodování, které je posuzováno z pohledu správných výsledků, k nimž se má dojít, nebo pod záštitou homogenního svrchovaného lidu, jehož hlas je autoritou stojící nad obyčejnými pravidly hry, anebo spíše pod záštitou „pohledu“ než „hlasu“, což by vedlo k proměně veřejnosti na pasivní publikum, které bez jakéhokoli zájmu participovat – ale za to s neukojitelnou zvědavostí – pozoruje jednání vůdců. Tyto tři návrhy rekonfigurace demokracie soupeří s reprezentativní demokracií na půdě reprezentace proto, že zpochybňují význam a funkci veřejnosti, půdy, která je pro reprezentaci nejpříznačnější.

V této knize rozebírám tyto interpretace a tvrdím, že je můžeme nalézt vždy, když budeme interpretovat demokracii jako vládu prostřednictvím mínění, které působí na základě procedur a v rámci bezpečného systému práv a dělby státních mocí, tzn. v rámci organizace, jejímž cílem je spíše moc rozptýlit, kontrolovat a krotit než ji (a to i mínění jako formu moci) koncentrovat a velebit. Tento rámec je také východiskem, které mi umožňuje potvrdit neveřejnou povahu a selhávání současné demokracie, jejíž planetární úspěch ji činí zranitelnější vůči jejím vlastním problémům.¹⁸ Jako svůj nezamýšlený důsledek nám tato znetvoření umožňují lépe vidět rizika, před kterými současné demokracie stojí. Navíc nás nutí uvědomit si skutečnost, že navzdory tomu, že demokratické procedury v pozdním 20. století dosáhly naprostého praktického uznání, v demokratické teorii byly marginalizovány jako funkcionalistická metoda, která nemá žádnou normativní hodnotu. Útok na procedury, současně vedený stoupenci epistemické demokracie, populismu či plebiscitarismu, svědčí o tom, že v současné demokratické teorii byly procedury přehlíženy. Demokratická teorie tak nese odpovědnost za to, že se z demokratických procedur stala doména realistů, kteří jsou skeptičtí k jejich normativní hodnotě a povaze. V závěru proto budu navrhopvat, aby se demokratická teorie pokusila znovu obhájit normativní hodnotu demokratického pro-

18 Pro přesvědčivou analýzu „skutečných neúspěchů demokracie a symptomů jejího selhávání“ srovnej Claus Offe: „Crisis and Innovation of Liberal Democracy: Can Deliberation Be Institutionalized?“, *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (2011), s. 447–472.

ceduralismu jako náročného příslibu ochrany rovných politických svobod občanů.

Figura, kterou demokratická společnost ukazuje světu a která ji umožňuje rozpoznat jako demokratickou, je především individuální volební právo, které zahrnuje své svobodné, snadné a nic nestojící vykonávání, a rovné počítání hlasů podle principu většiny. Tyto základní charakteristiky jsou v souladu se skutečností, že všechna demokratická rozhodnutí jsou podřízena změně proto, že „prostě nejsou neměnným výstupem“ soukromých zájmů a „nepolitických“ důvodů občanů, ale jsou vyjádřením toho, že svobodní a rovní občané ve veřejné sféře jednají politicky, že jsou vyjádřením něčeho, co může být ztotožněno s politickou deliberací v jejím nejširším smyslu.¹⁹ Politická mínění dávají smysl tomu, že demokratictí občané mají svobodu formovat a měnit svá stanoviska a odvolat svou podporu dříve učiněným rozhodnutím. Hodnota a smysl politické rovnosti a svobody spočívá na zachování tohoto procesu. Mínění je nevyhnutelným východiskem, které musíme přijmout, pokud chceme čelit nebezpečí demagogie a denunce selhávání ustavených demokracií. Nesouhlasím proto s filozofy, kteří trvají na tom, abychom demokracii chápali jako důkaz toho, že dav (nepolitické shromáždění) řídící se vhodnými procedurami, je schopen dosáhnout správného výsledku, a tvrdím, že aktérem demokracie není dav, ale občané, kteří existují a působí prostřednictvím procedur, jež spíše než pravdu nebo ctnost předpokládají to, že občané mohou měnit svá stanoviska. Slovy Johna Rawlse, „politický liberalismus chápe toto trvání na celkové pravdě v politice jako něco neslučitelného s demokratickým občanstvím a ideou legitimního práva“²⁰.

Svoji argumentaci rozvíjím prostřednictvím kritické analýzy současných hlavních námitek vůči demokratickému politickému proceduralismu proto, abych viděla, zda tyto námítky mohou správně vystihnout nová rizika, která mají svůj původ v oblasti formování mínění. Filozofické pokusy učinit z demokracie proces, který povede ke správným výsledkům, ústí do kritiky demokracie pro jí vlastní nedostatek racionality. Takovéto diagnózy vedou k závěrům omezujícím demokratický prvek navzdory tomu, že jejich deklarovaným záměrem je vytvořit procedury, které by umožnily

19 John Rawls: „The Idea of Public Reason Revisited“ (1997), in Samuel Freeman (ed.): *Collected Papers* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999), s. 579–580.

20 Tamtéž.

běžným lidem dosáhnout dobrých nebo správných výsledků neboli prokázat, že dav je moudrý. Je zřejmé, že toto znovuoživení platonismu nezamýšlí stavět proti sobě moudrost elit a iracionalitu běžných lidí. Neměli bychom přehlédnout skutečnost, že to, co se dnes nazývá „epistemickou demokracií“ je zakořeněno v tradici osvícenství, hnutí, v němž filozofové mobilizovali rozum na obranu kolektivního sdružení jako jediného legitimního politického suveréna. Problém demokratického platonismu, ideje neutralizace špatného rozhodování a zároveň vyhnutí se tomu, aby za politické experty byly považovány jenom elity, spočívá v tom, že dobré úmysly nestačí k tomu, aby zajistily, že demokracie bude ctěna. Co musí být revidováno a ve skutečnosti odmítnuto, je spíše samotná epistemická perspektiva, neboť „oddání se ‚pravdě‘ v politice činí souhlas zbytečným“.²¹

Proti této představě ožívují Tocquevillovu maximu, že demokracie není dobrem pro výsledky, které přináší, jelikož ty nejsou někdy lepší než výsledky, k nimž lze dojít v nedemokratických režimech. Hodnota demokracie spočívá v tom, že umožňuje občanům měnit jejich rozhodnutí a vůdce, aniž by bylo nutné zpochybňovat politický řád. V žádném jiném politickém systému není zásadní, aby prostředky a cíle nebyly v rozporu. Demokracie předpokládá shodu prostředků a cílů, neboť je jak cílem, tak procesem k dosažení cíle. Demokracie neumožňuje zkratky, neboť není jenom praktickou cestou, která by umožňovala dosáhnout určitého cíle nebo jakéhokoli druhu cílů (dokonce i těch dobrých). Dobro cíle neospravedlňuje porušení demokratického procesu rozhodování. To znamená, že dualismus mezi formálním a substantivním je zavádějící, neboť – pokud má proces rozhodování proběhnout demokraticky – podmínky pro správné fungování procedur a procedury samotné musí být neustále chápány společně. Tento systém permanentní změny tak neslouží k dosahování pravdy, i když se občané mohou domnívat, že to je cíl jejich politické aktivity, a navzdory tomu, že kandidáti v předvolebním klání hájí své pozice jako nejpravdivější anebo nejlepší. Tento systém má spíše umožnit takové přijímání rozhodnutí za účasti všech občanů (jak těch, kteří souhlasí, tak těch, kteří nesouhlasí), v němž se výsledek ukáže na základě aplikace demokratických procedur. Právo na svobodnou participaci spolu s jisto-

21 Stephen Holmes: *Passions & Constraint: On the Theory of Liberal Democracy* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), s. 196.

tou, že žádná většina nebude poslední, jsou „dobra“, která poskytují demokratické procedury. Demokratický proceduralismus je v tomto smyslu normativní, neboť splňuje dvě základní podmínky: rovnou politickou svobodu a občanský mír (mír zahrnuje jak to, že občané v situaci, kdy spolu nesouhlasí, zachovávají „klid ducha“, tak také to, že souhlasí s dodržováním zákona, i navzdory svému nesouhlasu s většinou, která jej podpořila).

Populismus se na první pohled může zdát být více v souladu s charakteristikami, které jsem právě zmínila, neboť tvrdí, že usiluje o to vymoci zpět z rukou elit demokratickou autoritu běžných občanů. „Klíčovým pojmem, který leží v jádru populistické ideologie, je bezpochyby ‚lid‘, který je následován pojmy ‚demokracie‘, ‚suverenita‘ a ‚vláda většiny‘, přičemž všechny tyto koncepty jsou definovány na základě svého vzájemného propojení.“²² Cíl, proti kterému populistická ideologie mobilizuje, je dočasná vláda vzniklá na základě voleb, jelikož volby propagují spíše stranické elity než „vůli lidu“. Populismus se dočkal rozdílných hodnocení v Evropě a v Latinské Americe a USA, kde jazyk populismu bývá někdy ztotožňován s vírou, že „vláda obyčejných lidí“ je synonymem ctnosti a nezkaženosti a navíc vyjádřením intenzivnější politické participace, která omezuje moc elit, a činí tak společnost více – nikoli méně – demokratickou.²³ Uznávám tuto kontextuální zvláštnost, ale přesto chápu populismus jako znetvoření demokracie. V případě populismu jde o to, že cílem protestu proti politickému establishmentu je učinit z mínění části lidu (třebaže největší většiny) zdroj legitimacy, což má za následek oslabení opozice a ohrožení pluralismu. Populistické vzruchy jsou předurčeny k tomu proměnit se na netolerantní potvrzení toho, že „my lid“ stojíme proti menšinám v rámci lidu, a tudíž fatálně proti stranickému pluralismu a samotné politické soutěži. Pravým cílem populismu je ústavní a reprezentativní demokracie.

Znetvoření, které způsobuje plebiscitarismus publika, je mnohem závažnější, protože i když nezpochybňuje diarchickou strukturu reprezentativní demokracie, zpochybňuje samotnou ideu občanství jako vyjádření politické autonomie. Historicky sice bylo možné přizpůsobit politickou

22 Margaret Canovan: „Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy“, in Yves Mény - Yves Surel (ed.): *Democracies and the Populist Challenge* (Oxford: Palgrave, 2002), s. 33.

23 Michael Kazin: *The Populist Persuasion: An American History* (New York: Basic Books, 1995), s. 2.

autonomii nepřímé participaci prostřednictvím reprezentace (moderní demokracie toho dosáhla tím, že do svého středu postavila rovné volební právo), bylo by však velmi obtížné smířit demokracii s pojetím politiky, která proměňuje stav „být ovládán“ a pozorování jednání vůdců na normu nebo figuru „Lidu“. Jakmile rotace a losování přestaly být považovány za demokratické procedury, „máme mnohem méně důvodů pro znehodnocování či ignorování figury občanů, kterým je vládnuto“. ²⁴ Plebiscitní demokracie jako demokracie publika proměňuje dané na normu; přijímá podřízení se občanů vládnoucí kreativitě vůdců a mediálních expertů tím, že trvá na tom, že hlavní aktivita občanů není orientována diskurzivně nebo na participaci, ale spočívá ve vidění a diváctví. Toto pojetí demokracie může *a contrario* prokázat, že obrana demokratické diarchie dnes vychází z emancipace proceduralismu na omezeních schumpeterianismu. ²⁵

Výzvy, před kterými stojí ústavní a reprezentativní demokracie, jsou významné a veřejná sféra formování mínění je oblastí, na niž musíme upřít svou pozornost, abychom tyto výzvy viděli. Toto je hlavní osa knihy, která je motivována snahou odpovědět na dvě spojené otázky: v čem spočívá povaha současného selhávání a nespokojenosti s liberální demokracií a jaké má liberální demokracie vnitřní zdroje, které mohou obsáhnout absolutní moc mínění, aniž by učinily z politiky pododdělení vědění, z lidu dav militantních stoupenců nebo pasivní publikum? Reprezentativní demokracie brání komplexnost veřejné sféry mínění a má z ní prospěch: z její kritické a kognitivní funkce, z jejího politického stylu a ducha a z jejího sklonu učinit moc viditelnou a z toho důvodu veřejnou. Žádná z těchto funkcí však sama o sobě není dostatečná; ve skutečnosti, kdybychom každou z nich vzali samu o sobě, mohly by ohrozit diarchické uspořádání demokracie.

Demokracie v průběhu své dlouhé a ctihodné historie prokázala velkou představivost při navrhování institucí a procedur schopných řešit problémy, které přinášejí demokratický politický proces rozhodování. Uvedme jen několik velmi dobře známých paradigmatických příkladů: antické Athény se vypořádávaly s „tyranií shromáždění“ tím, že regulovaly proces předkládání návrhů zákonů a jejich vyhlášení prostřednic-

24 Green: *Eyes of the People*, s. 38.

25 Srovnej Gerry Mackie: „Schumpeter's Leadership Democracy“, *Political Theory* 37 (2009), s. 128–153.

tvím několika sofistikovaných procedur známých jako *graphé paranómon*; americké kolonie v 18. století daly samy sobě politický řád založený na souhlasu a volební autorizaci reprezentantů tím, že vytvořily ústavní shromáždění; evropské liberální státy v 19. století zdokonalily reprezentativní vládu způsobem, který jí umožnil absorbovat demokratickou transformaci suverenity ve velkých teritoriálních státech; a po zhroucení totalitárních a diktátorských režimů založených na konsenzu poválečné ústavní demokracie dokázaly omezit moc zvolených většín dělbou moci, vládou práva a stranickým pluralismem, a přijaly tak strategii komplexní právní a politické inovace institucí. Zkrátka, demokracie mohla přečkat obtížná období a podmínky jen díky své jedinečně plodné institucionální a normativní představitivosti a schopnosti inovace.

Dnes jsou hegemonie *homo videns* a radikalizace demagogického mínění symptomy selhávání demokracie, které je umožněno televizí a novými sofistikovanými informačními technologiemi. Je samozřejmě pravda, že informační a komunikační technologie poskytují běžným občanům mimořádné možnosti v přístupu k vědění a participaci (jeden z našich moderních mýtů hovoří o virtuální republice a internetové agoře pro nový druh sociálního jednání a kritiky).²⁶ Dobro však obvykle bývá doprovázeno i něčím špatným, a právě na tento rozpor by demokratická teorie měla zaměřit svou pozornost. Rizika pro demokracii dnes přicházejí zevnitř komplexního světa formování mínění, z celé palety prostředků zahrnujících nepřímou moc idejí, kterou svoboda vyjadřování a svoboda tisku a sdružování vytvářejí a reprodukují. Přicházejí, jak jsme již řekli, jak ve formě plebiscitářské identifikace mas s veřejným vůdcem, tak ve formě populistických požadavků, které tvrdí, že reprezentují veškerý lid jako homogenní jednotu s vlastními hodnotami a historií. Toto zdánlivě průbojné potvrzování lidové suverenity je ve skutečnosti znepokojujícím fenoménem politické pasivity a poddajnosti občanů, které mění fyziognomii demokracie.

Podle plebiscitářské teorie je pasivita lidu osudem všech forem demokracie – ať již přímé či reprezentativní –, neboť demokracie má být politickým systémem, který je strukturálně vytvářen malým počtem

26 Srovnej Paul A. Taylor: „From Hackers to Hacktivists: Speed Bumps on the Global Superhighway?“, *New Media & Society* 7 (2005), s. 640.

aktivních a velkým množstvím těch, kteří pouze recipují a ví, „jak se řídit a přejímat dobré úmysly těch, kteří nesou odpovědnost“.²⁷ Nejsou to však volby samy o sobě, co dělá demokracii apatickou (shromáždění antických demokracií byla ovládána několika řečníky a občané na nich obvykle nevystupovali). Apatie či masová pasivita jsou vnitřní součástí tohoto režimu stejně jako železný zákon oligarchie, neboť politika je umění, které může vykonávat jen několik lidí, ne velké množství. Ovšem přivyknutí na to, že „je lidem vládnuto“ dosahuje své dokonalosti až v reprezentativní demokracii, protože v tomto systému byl hlas kompletně nahrazen zrakem a sluchem, které jsou jako „pasivní smyslové orgány“ *par excellence* jediným vyjádřením přítomnosti občanů v nepřímé politice. Současní občané jsou publikem a reprezentativní demokracie je demokracií publika.²⁸ Pro současné stoupence plebiscitní demokracie představuje tato trajektorie dokonalou demokracii. Bylo by však poněkud bizarní tvrdit, že éra Silvia Berlusconiho je naplněním vnitřní podstaty demokracie, pokud ovšem nebudeme ztotožňovat demokracii se slabomyslností mnohočetného publika zírajícího na spektakl, na němž vystupuje pouze několik herců. Teorie plebiscitní demokracie pod příslibem objektivního realismu a nezaujatého porozumění ve skutečnosti nabízí převrácenou logiku, v níž to, co je, se *eo ipso* stává racionálním.

Toto pojetí, které spočívá v autoritativní sociologické a politické literatuře v čele s pracemi Roberta Michelse, Vilfreda Pareta, Maxe Webera a Carla Schmitta, naznačuje, že aklamaci a masovou demokracii bychom měli pokládat jak za popis, tak za normu. Jedná se o předčasný závěr vycházející z definice parlamentní či reprezentativní demokracie jako volební oligarchie či jako smíšení dvou předem určených a oddělených skupin – malé skupiny aktivních a pasivních. Za tímto pohledem, v němž demokracie vypadá jako velký podvodný systém, který je uváděn do chodu prostřednictvím *doxa*, můžeme zaslechnout ozvěnu Platonova sarkasmu vůči milovníkům dému. Toto pojetí pro filozofy od dob Platonových až po současnost nikdy neztratilo svoji přitažlivost a bývá pravidelně znovuožívováno prostřednictvím nových argumentačních strategií, ale (běda!) také díky spoluvinně mizerného výkonu současných demokracií

27 Green, *Eyes of the People*, s. 36.

28 Manin, *Principles of Representative Government*, s. 218–228.

a za pomoci technologických inovací v komunikačním průmyslu. Takovéto realistické porozumění demokracii prozrazuje tradiční a nikdy se zcela nevytrácející averzi moudré hrstky vůči vládě, která – pokorně a vytrvale – spočívá v mínění, a z toho důvodu na počítání hlasů a vládě většiny. Spoléhání se na pravidlo většiny není založeno na předpokladu dosažení správného výsledku, ale vyjadřuje jistotu, že je jediným politickým řádem, který ctí svobodu nejenom pro některé nebo ty nejlepší, ale pro všechny, a nedělá tak proto, že by měli nějaké zvláštní schopnosti, ale prostě protože existují. Pro diarchii „hlasování“ a „mínění“ je tak naprosto zásadní oceňovat to, že demokracie je vláda, která stojí na rovné svobodě.

Mínění je formou jednání a formou moci, která nemá ve svém středu zrak, ale hlas. Proměnu *doxa* pouze na záležitost zraku si může přát – pokud vůbec někdo – jenom ona příliš aktivní hrstka, která usiluje o to, aby byla viděna. Tak rádi by z lidu udělali gigantické oko, které by nemělo žádný hlas. Hlas a sluch jsou společně (ne jeden, nebo druhý) komplementárními smysly, které běžní občané užívají, když formulují svá stanoviska, naslouchají ostatním a mění a vyjadřují svoje názory a pokouší se jejich prostřednictvím získat politickou přítomnost, pozorovat a posuzovat volené politiky. Ticho a neviditelnost občanů tak nejsou pro demokracii přirozené či spontánní, ale jsou vytvářeny a konstruovány těmi, kteří ovládají informační a komunikační prostředky, a zároveň po nich ve své snaze zůstat nekontrolovatelnou a nezměnitelnou touží politická třída.

Bylo by tedy správné říct, že reprezentativní demokracie spočívá v permanentním zápase za to reprezentovat, učinit veřejnými či předmětem veřejné debaty témata, která občané chápou jako klíčová pro jejich zájmy a životy, a z času na čas (když volí) je přeměnit na autoritativní rozhodnutí. Právě toto činí z *doxa* základní demokratickou moc. Činí z ní formu jednání, které je odlišné, ale ne méně důležité než vůle nebo ustanovení a procedury, které řídí hlasování a rozhodování. To je také důvod, proč je mínění předmětem touhy (nebo pohrdání) ze strany oné malé skupiny, která si nepřeje nic jiného, než aby byla obklopena lidmi, kteří poznali pouze ovládání a blahosklonnost, lidmi, kteří nevyjadřují kritické názory a v ideálním případě vůbec nepovažují mínění za moc.

KAPITOLA PRVNÍ

DEMOKRATICKÁ DIARCHIE

Ztotožnění demokracie se „sílou počtu“ tradičně přitahovalo skeptiky a kritiky demokracie. Vilfredo Pareto poté, co zesměšnil myšlenku, že vláda může být vysvětlena na základě počtu, napsal: „Nemusíme nadále setrvávat na fikci ‚reprezentace lidu‘ – z máku se mouka prostě neumele. Podívejme se, jaká podstata spočívá v základech různých forem moci vládnoucích tříd [...]. Odlišnost spočívá hlavně [...] ve vzájemných poměrech násilí a souhlasu.“²⁹ Podle Pareta byl počet pouze prohnáním způsobem, jak užít násilí prostřednictvím souhlasu, demokracie se tak stala

29 Vilfredo Pareto: *Trattato di Sociologia Generale* (Firenze: Barbera, 1916), díl IV., § 2244. Pareto přeformuloval Humeovo stanovisko, že „vlády jsou založeny pouze na přesvědčení; a tato maxima zahrnuje jak ty nejvíce despotické a nejmilitarističtější vlády, tak i ty, které jsou nejvíc svobodné a lidové.“ „Of the First Principles of Government“, in Knud Haakonssen (ed.): *Political Essays*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), s. 16.

nejefektivnějším způsobem, jak dosáhnout cíle, po kterém toužili všichni tyrani, ale nemohli jej nikdy dosáhnout z toho důvodu, že nemohli mít sílu počtu na své straně. Pareto však nevysvětlil důvody, proč tyrani nemohou mít počet na své straně, a to vedlo k tomu, že jeho pojetí demokracie je předvídatelně ochuzené, předpojaté a chybné: počet funguje proto, že při formování souhlasu záleží na svobodě. Aby ti, kteří vládnu, mohli mít počet na své straně, občané musí mít svobodu na své. Jaká je však funkce voleb?

Giovanni Sartori, který revidoval Paretovu myšlenkovou linii, aniž by se však zřekl jeho skepticismu vůči demokracii, před lety tvrdil, že pro demokracii jsou zásadní volby, a to i přesto, že nemohou zajistit kvalitu rozhodnutí, jelikož občané se volbami neučí volit. Je jedno, jak bohatá a členitá je otevřená aréna diskuse, stejně nemůže změnit arbitrární povahu volby a nemůže učinit občany kompetentnějšími a jejich rozhodnutí správnějšími.³⁰ Demokracie spoléhá na volby a na – slovy soudce Brennana – „neomezovanou, důkladnou a širokou“³¹ veřejnou debatu ne proto, že by jejich prostřednictvím chtěla dosáhnout vytoženého cíle, ale z důvodu zajištění a ochrany občanských svobod. Obhajování politických práv na základě jejich důsledků je nebezpečná cesta, která vede ke znehodnocení demokracie. Smyslem práva volit není dosažení dobrého nebo správného výsledku (i když k volbám můžeme jít s tímto cílem), ale je jím vykonávání našich politických svobod a skutečnost, že zůstáváme svobodní i tehdy, když se podřizujeme, a to i když výsledky, ke kterým přispěly naše hlasy, nejsou tak dobré, jak jsme předpokládali nebo jak bychom si přáli. Z toho důvodu první dodatek „neuznává nic takového jako ‚nepravdivou myšlenku‘“ a „nemůže strpět či tolerovat disciplinární praktiky, které jsou nutné k tomu, aby vytvořily expertní vědění“.³² Podle mého mínění spočívá síla procedurální interpretace demokracie (ve sku-

30 Jak vysvětluje Sartori, „informace není vědění“, a zatímco vědění předpokládá informaci, „nevyplývá z definice, že ten, kdo je informován, má také vědění“. To znamená dvě věci: za prvé to, že vystavíme lidi informacím, nemusí vést k vylepšení mínění nebo jeho transformaci; za druhé, je jedno kolikrát volíme, neboť volbami se neučíme volit (či volit „kompetentněji“ nebo „racionálně“). Giovanni Sartori: *The Theory of Democracy Revisited: Part One: The Contemporary Debate* (Chatman, NJ: Chatman House, 1987), s. 117–118.

31 *New York Times Co. v. Sullivan*, 376 U. S. 270 (1964).

32 Robert C. Post: *Democracy, Expertise, Academic Freedom: A First Amendment Jurisprudence for the Modern State* (New Haven: Yale University Press, 2012), s. 9 (citující *Hustler Magazine, Inc. v. Falwell*).

tečnosti její normativní síla) na tomto základním a jednoduchém předpokladu, který je stejně tak starý jako demokracie samotná.

Dříve než přistoupím k hlavnímu tématu této kapitoly, jímž je povaha veřejného fóra (tzn. význam a podmínky možnosti a kvality *doxa*), v následujících třech podkapitolách vypracuji tři vzájemně propojené argumenty: a to, že uznání významu mínění v procesu rozhodování je pro procedurální interpretaci demokracie ústřední, že reprezentativní demokracie má diarchickou strukturu a že význam politického fóra v demokracii nespočívá v tom, že by bylo pouze doplňkem, ale je naopak naprosto zásadní. Tento předběžný výklad mi umožní umístit *doxa* do samotného centra demokratického procesu a ukázat řadu podob, které na sebe může vzít, když z něj učiníme část demokratické suverenity v reprezentativní vládě. To mě nakonec přivede k hlavnímu politickému tvrzení této kapitoly: že diarchická a procedurální perspektiva – figura reprezentativní demokracie – obsahuje normativní argumenty, které činí z fóra mínění veřejné dobro a předmět politické svobody.

HODNOTA A UDRŽOVÁNÍ DEMOKRATICKÝCH PROCEDUR

Demokratické procedury nezaručují lepší schopnosti občanů rozhodovat a ani neslibují, že povedou k výsledkům, které by byly správné na základě kritéria překračujícího procedury samotné. Jak se pokusím vysvětlit v další kapitole, demokratické procedury umožňují, že občané se budou rozhodovat takovým způsobem, že jejich rozhodnutí budou vždy revidovatelná. Svobodné a otevřené fórum je znakem svobody a dobra o sobě a pro sebe: za prvé, protože schopnost občanů protestovat proti režimu a kontrolovat jej se zvyšuje s mírou, s níž mínění občanů nejsou omezena na jejich soukromou mysl nebo nejsou zastávána pouze jako soukromé názory;³³ za druhé, fórum je v souladu s povahou demokracie jako režimu,

33 „Soukromé názory mohou být velmi kritické vůči režimu, politikám či institucím, aniž by vedly k veřejnému volání po změně. Komunistické režimy východní Evropy přečkaly řadu desetiletí, a to i přesto, že jimi občané široce pohrdali. Zůstaly u moci do té doby, dokud měly drtivou podporu veřejného mínění, a zhroutily se hned, když davy v ulicích sebraly kuráž postavit se jim.“ Timur Kuran: *Private Truths, Public Lies: The Social Consequences of Preferences Falsification* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995), s. 57.

který je založen a podporuje rozptylování moci; a za třetí, protože umožňuje formulování rozličných politických mínění, ve vztahu k nimž občané provádějí výběr. „Princip demokratické distribuce je cílem sám o sobě, není prostředkem, který by měl empiricky vést k nějakému vytouženému výsledku“, a toto platí jak pro funkci rozhodování (volby), tak pro funkci formování a zpochybňování rozhodnutí.³⁴ Moc voleb je tak bezpochyby základní podmínkou reprezentativní demokracie, její „skutečná garance je však dána podmínkami, za nichž občané získávají informace a jsou vystavováni tlaku tvůrců mínění. [...] Je-li tomu skutečně tak, volby jsou nástrojem pro dosažení cíle – cílem je vláda mínění, tj. vláda responzivní a odpovědná veřejnému mínění.“³⁵ Toto je vůdčí myšlenka, která udává směr mému uvažování.

Proceduralismus je ve své standardní definici zatížen cejchem Josepha A. Schumpetera, autora, který jej proslavil a který neměl pro demokracii příliš pochopení. Schumpeter konceptualizoval tuto definici proto, aby omezil demokratický prvek (politickou rovnost) a především aby oddělil účast ve volbách od dosažení cíle, který by mohl jít nad rámec agregace individuálních zájmů a požadavků, které by byly inspirovány obecným zájmem nebo na něj mířili. Roztrhnutí pouta mezi procedurální demokracií a schumpeterovským proceduralismem bylo cílem několika generací badatelů od Hanse Kelsena, Roberta Dahla či Norberta Bobbia (abychom zmínili jenom ty nejreprezentativnější ze všech). Gerry Mackie nedávno navrhl následující interpretaci demokratického proceduralismu, která upravuje tu Schumpeterovu: „V řádné demokracii voliči prostřednictvím prospektivního hlasování, veřejného mínění mezi volbami a v posledku prostřednictvím retrospektivního hlasování v opakujících se volbách většinou kontrolují parlamenty a parlamenty většinou kontrolují vládnoucí.“³⁶ Procedurální demokracie zkrátka neznamená jenom sčítání hlasů a správné fungování institucí, ale také užívání svobod vyjadřování, tisku a sdružování, s cílem učinit z neformální a mimoinstitucionální sféry důležitou součást politické svobody. Demokracie je kombinací rozhodnutí

34 Baker: *Media Concentration and Democracy*, s. 8. Politolog Larry Diamond vyjadřuje víceméně stejné stanovisko v knize *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World* (New York: Henry Holt and Co., 2008), s. 24.

35 Sartori: *Theory of Democracy Revisited*, s. 86–87.

36 Mackie: „Schumpeter's Leadership Democracy“, s. 129.

a jejich posouzení: předkládání návrhů a rozhodování o nich (nebo o těch, kteří je mají uskutečnit) na základě pravidla většiny. Povaha demokracie je diarchická a její povaha procedurální. Taková je její figura.

Abychom pokročili o krok dál, můžeme říct, že demokratický proceduralismus slouží rovné politické svobodě, neboť předpokládá a požaduje, aby občané se svými individuálními hlasy a míněními měli rovná práva a příležitosti při formování stanoviska většiny; to vymezuje demokracii jako formu vlády, jejíž občané dodržují zákony, k jejichž vzniku – ať již přímo nebo nepřímo – přispěli. Demokracie poskytuje všem občanům právní a politické podmínky, díky kterým mohou, pokud se tak rozhodnou, široce a komplexně participovat, takže budou – Montesquieuovými výstižnými slovy – v prostředí klidu ducha formulovat, kritizovat a zpochybňovat kolektivní rozhodnutí.³⁷ Normativní hodnota demokratických procedur spočívá v tom, že umožňují zahrnutí a průběžnou kontrolu ze strany zahrnutých. Volební právo a fórum idejí jsou vzájemně propletené moci, které jsou základní podmínkou demokratické svobody. Jak právo volit, tak fórum idejí jsou naprosto principiální faktory a nevyžadují empirické potvrzení: rovné volební právo je zásadní i přesto, že se opakováním voleb neučíme volit, a rovná příležitost podílet se na širokém a rozsáhlém veřejném fóru je klíčová i přesto, že neposkytuje žádnou záruku toho, že dojdeme k dobrým, racionálním či správným řešením, že se informace promění na vědění. V tomto smyslu v následující kapitole využívám procedurální interpretaci demokracie, abych argumentovala proti epistemicke teorii demokracie v tom, že primárními dobry a tím, co činí procedurální koncepci demokracie normativní, jsou spíše procedury (pravidla hry) než obsah či dosažené výsledky. Normativní hodnota demokracie spočívá ve své nepřekonatelné procesní schopnosti ochraňovat a podporovat rovnou politickou svobodu. „Svoboda a rovnost jsou hodnoty, které leží v základech demokracie [...], tj. společnosti, která je regulována takovým způsobem, že jednotlivci, kteří ji tvoří, jsou svobodnější a rovnější než v jakékoli jiné formě spolubytí.“³⁸

Rovná politická svoboda zahrnuje nejenom rovnou distribuci základní politické moci činit rozhodnutí, ale také podílení se na politice svobod-

37 Charles Louis de Secondat, Baron de Montesquieu: *Duch zákonů I*, přel. Jana Fořtová (Praha: OIKOYMENH, 2010), s. 183.

38 Norberto Bobbio: *Eguaglianza e libertà* (Turin: Einaudi, 1995), s. xii.

ným vyjadřováním svých názorů za podmínky rovnosti příležitostí; pro smysluplnou participaci je také klíčová ochrana občanských, politických a základních sociálních práv.³⁹ Demokracie slibuje především svobodu a užívá rovnost před zákonem a politickou rovnost k tomu, aby tento příslib ochránila a naplnila. Tak tomu bylo od počátků demokracie v antice a je tomu dodnes navzdory tomu, že silná tradice liberálního myšlení, která vyrostla v protijakobínském prostředí, podporuje přesvědčení, že demokracie je hnána spíše touhou po rovnosti než po svobodě a že takováto rovnost je svobodě nepřátelská. Ovšem demokracie v Athénách začala s *isonomií*, neboli „rovností před zákonem“, *iségorií* a *parrhésií*, neboli rovným právem mluvit a hlasovat na shromáždění a činit tak navíc svobodně a otevřeně.⁴⁰ Rovnost před zákonem znamená právě politickou rovnost jako zákonem chráněnou rovnost příležitostí všech občanů vykonávat jejich moc účastnit se na procesu rozhodování. Athény tak byly chápány jako *politeia en logois* (*polis založená na řeči*) a její občané byli definováni jako *hoi boulomenoi* („kdokoli, kdo si přeje tak učinit“, tedy především vystoupit na shromáždění).⁴¹ Tento princip volební transformace moderní demokracie nezměnila.

Mluvit svobodně a otevřeně je podmínkou participace, neboť demokracie slibuje sociální stabilitu a mír na základě participace (ať již přímé nebo nepřímé) všech při tvorbě zákonů. Svoboda a mír jsou tak společně cíli rovné distribuce politické moci činit autoritativní rozhodnutí, na nichž spočívá proces demokratického rozhodování. Tím se demokratický

39 Charles Beitz před lety položil důležitou otázku, zda bychom výraz „politická rovnost“ měli zachovat, nebo se jej zříct, neboť „směšuje záležitosti institucionálního uspořádání s hlubšími otázkami ospravedlnění“ jejich stávající distribuce. Beitz tak navrhl interpretovat politickou rovnost jako *fairness* nebo jako ustanovení zacházet s občany rovně při distribuci základní politické moci, tedy nikoli jako rovnost výsledků, ale jako rovnost podmínek a příležitostí. Domnívá se, že se jedná o přesvědčivý argument, který je konsistentní s procedurální interpretací politické rovnosti. Charles R. Beitz: *Political Equality: An Essay in Democratic Theory* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989), s. 18.

40 „Vládne-li však obec, má takové zřízení především jméno ze všech nejkrásnější: rovnoprávnost; a za druhé nečiní nic z toho, co dělá samovládce.“ Hérodotos: *Dějiny*, přeložil Jaroslav Šonka (Praha: Academia, 2003), s. 197; Moses I. Finley: „The Freedom of the Citizens in the Greek World“, in Brent D. Shaw - Richard P. Saller (ed.): *Economy and Society in Ancient Greece* (University of California: Chatto and Windus, 1981), s. 77-84.

41 Emily Greenwood: „Making Words Count: Freedom of Speech and Narrative in Thucydides“, in Ineke Sluiter and Ralph M. Rosen: *Free Speech in Classical Antiquity* (Leiden: Brill, 2004), s. 175-176; Josiah Ober: „The Original Meaning of ‚Democracy‘: Capacity to Do Things, not Majority Rule“, *Constellations* 15 (1) (2008), s. 3.